

NÄMNDEMANNEN

1 / 97 Nämndemännens Riksförbund NRF

TEMA:

TRAFIKEN -DESS OFFER OCH BROTTSLINGAR

Varje år dödas drygt 500 människor i den svenska trafiken.

Varje år lemlästas 20000 i Sverige.

Av dessa är 4000 människor svårt skadade.

Människor förstörs, familjer splittras.

Hälften av landets interner är rattfyllerister.

Gärningsmännen går dock ofta fria.

Är trafikdomarna för milda i Sverige?

sidorna 6-13

**Porträttet:
Mai Hansson**

sidan 20

**Hälften av
landets
interner är
rattfyllerister**

sidan 6

**Hjärnskadades
organisation
efterlyser
klarare
lagstiftning**

sidan 9

**Piloten Wille
fick betala
hela priset-
gärningsmannen
gick fri**

sidan 12

**Lättare
sätta upp
övervaknings-
kamera**

sidan 16

HYBRID MELLAN ALLMÄNHET OCH DOMARE

Begreppet "det allmänna rättsmedvetandet" är svårt att definiera och svårt att fastställa innehållet i.

Det har förknippats med mystiska föreställningar om folksjälens betydelse för lagstiftning och dömande. Det har ofta använts i egenytans och egenintressets tjänst. Hur dunkelt begreppet än kan förefalla så åberopas det ofta av lagstiftare, jurister, politiker och andra.

Det kan tydligen också undersökas och det har gjorts av ett projekt inom Brottsförebyggande rådet, BRÅ, för vilket docent Hans-Gunnar Axberger har ansvarat tillsammans med fil.dr. Jan Andersson.

Den bok som här skall behandlas innehåller Axbergers analys av undersökningens resultat. Den rekommenderas, lämpligen i kombination med Diesens "Lekmän som domare", som ett mycket användbart studiecirkelmateriale för nämndemän.

Ett frågeformulär utskickades till allmänheten (ett riksrepresentativt urval av befolkningen), samtliga de domare som vid undersökningstillfället tjänstgjorde i domstol och ett representativt antal nämndemän.

Domarna uppdelades i två grupper varav den ena tillfrågades om sina egna åsikter och den andra om vad de trodde var den övervägande uppfattningen bland allmänheten. För jämförelse tillfrågades dessutom populationer av poliser, polis-

högskolestuderande, juris studerande samt kriminalvårdspersonal.

Vad finns det för skäl att undersöka "det allmänna rättsmedvetandet"?

Det är av intresse, skriver Axberger, att undersöka om det finns "bärande väggar" i rättsmedvetandet. Finns det allmänt omfattade värderingar i centrala principfrågor. Finns det tydliga glapp mellan det allmänna rättsmedvetandet och den gällande rättstillämpningen?

Undersökningen har givit ett jakande svar i samtliga dessa frågor.

Här skall endast det som gäller domarnas och nämndemännens rättsmedvetande närmare belysas.

Hur representativa är yrkesdomarna för det samhälle de verkar i?

Besvarar de och allmänheten frågor om sin respektive rättsuppfattning på samma sätt?

Antar domarna att det finns ett "allmänt rättsmedvetande"? Hur välgrundat är i så fall deras antagande om detta?

Svaret är i korthet att domarna, trots att de instruerats att ange sin egen åsikt som svar på frågorna i enkäten, överlag verkar ha svarat som de dömer dvs enligt lagen.

I förhållande till allmänheten - och så gott som alltid också i förhållande till

nämndemännen - avviker domargruppens åsikt mot det riktiga svaret, om det finns ett klart sådant.

På vinjettfrågorna svarar de enligt det mönster som gällande lagstiftning uttrycker. Särskilt tydligt märks detta angående rattfylleri.

Domarna anger genomgående promilletalet 1,6 och den rättsliga "normalpåföljden" fängelse en månad för de händelser vinjetten gäller.

Allmänheten är genomgående strängare i denna fråga.

I vissa frågor, exempelvis den nyss nämnda, förefaller domarna "en aning konservativa och uttrycker den uppfattning som varit den dominerande under den epok då de flesta av dem trädde in i rättslivet".

I en konkret fråga ser allmänheten till just det konkreta fallet medan domarna ser mer principiellt på saken. I stort sett får domarna ett bra betyg när det gäller deras antaganden om "det allmänna rättsmedvetandet".

Domarkåren är, skriver Axberger "väl orienterad om vartåt de folkliga vindarna blåser och var man själv står i förhållande till dem".

Som undantag från den regeln kan nämnas att domarna antog att allmänheten ställer lägre beviskrav än de själva när det gäller

stöld, våldtäkt och incest medan det i verkligheten var precis tvärtom.

Detta felaktiga antagande kan hänföras till "en något schablonmässig uppfattning" hos domarna "om allmänheten som mindre human i kriminalpolitiskt hänseende än vad 'det allmänna rättsmedvetandet' i själva verket synes vara".

En stor del av domarna antog att allmänheten anser det fel att ge skyddstillsyn i stället för fängelse vid vårdbehov, att farliga fångar skall sitta kvar längre och att återfall skall bestraffas strängare.

Även om dessa antaganden var riktiga i sig så är allmänhetens uppfattning mer nyanserad än domarna verkar tro. Exempelvis ville 35 procent av allmänheten döma till skyddstillsyn i stället för fängelse vid vårdbehov.

Nämndemännens rättsuppfattning var, enligt författaren, ett av de intressantaste och tydligaste resultaten av BRÅ-undersökningen.

De flesta demokratiska rättsystem håller sig med lekmannainflytande i någon form för att ge rättssystemet en bred legitimitet.

I bakgrunden finns föreställningen att nämndemännen står för "sunt förnuft" och juridiskt sett har mer fristående synpunkter vilka i sin tur balanseras av den lagfarne domaren.

Nämndemännen skall därvid representera ett folkligt, icke juridiskt betraktelsesätt. De skall helt enkelt stå för "det allmänna rättsmedvetandet" och även tillämpa detta i sina ställningstaganden som domare.

BRÅ-undersökningen visar, mycket tydligt, att nämndemännens uppfattning i absolut övervägande grad inte överensstämmer med allmänhetens.

"Nämndemännens uppfattning... hamnar mellan de uppfattningar som uttrycks av domarna respektive allmänheten. Många gånger hamnar siffrorna för nämndemännen i påfallande grad mitt emellan."

Ibland ligger svaren närmare allmänhetens och ibland närmare domarnas.

Att något mönster inte har kunnat urskiljas för om nämndemännens rättsuppfattning lutar mot "det allmänna rättsmedvetandet" eller mot domarnas uppfattning, förstärker, menar Axberger" intrycket av att de befinner sig just i en mellanposition, som 'hybrid' mellan lag och rättsmedvetande", eller mellan "det allmänna rättsmedvetandet" och domarnas rättsuppfattning.

Hur kommer det sig att nämndemännen intar nämnda position? Är det önskvärt att de gör det?

Axberger tror inte, att det icke representativa lekmanurval som nämndemännen i Sverige utgör förklarar avvikelserna i förhållande till

allmänheten.

Troligt är i stället att landets nämndemän "som grupp i utgångsläget har ungefär de uppfattningar som allmänheten har, men att dessa förändras under utövandet av uppdraget." Det kan bl.a. och kanske främst bero på att "deras rättsuppfattning förändras av själva sysslan, dvs att de tillägnar sig de normer de tillämpar".

Alltså gör som domarna, tycker som de dömer.

Om det nu är så, vilket är troligt, vore det intressant att veta hur och hur mycket själva uppdraget förändrar nämndemännens rättsuppfattning.

En jämförelse mellan nya nämndemäns och veteraners uppfattning skulle kunna ge svar på dessa frågor. En sådan jämförelse medger inte BRÅ-undersökningen.

Frågan om huruvida nämndemännen återspeglar "det allmänna rättsmedvetandet" besvaras således med både ja och nej.

Axberger verkar tycka att detta är en önskvärd position.

Nämndemännen representerar inte "mannen på gatan", utan en något mer rättsligt skolad uppfattning, som likväl har förankring i allmänhetens rättsuppfattning".

Nämnden kan sägas vara ett mellanting mellan en ren medborgarjury och professionella domare.

Axberger anser det dock

inte "lika idealiskt om den genomsnittlige nämndemannens rättsuppfattning med tiden beskriver en bana från lekmannasyn mot en alltmer professionaliserad syn."

Då kommer de mer erfarna nämndemännen som "kvasidomare" att få ett successivt ökat inflytande över dömandet jämfört med mindre erfarna kollegor och "kvasijuridiken vinner terräng på bekostnad av det genuina lekmannainflytandet."

Den utveckling som här skisserats är inte unik för nämndemannakåren.

Den är lika aktuell för alla politiska förtroendeuppdrag.

Ju längre man sitter på en förtroendepost desto kunnigare och mer initierad i vad som gäller blir man och desto mer outhärlig på listan till nästa val.

Därför känner sig också nya förtroendevalda ofta utanför och oviktiga i sammanhanget. Man kan dock inte förneka att en viss kunskap och en viss erfarenhet måste till för att en förtroendevald skall kunna göra nytta och undvika svåra misstag. Problemet är att fastställa hur mycket utbildning som behövs och hur många gånger omval skall tillåtas.

Låt oss avslutningsvis ta i beaktande Christian Diesens förslag om en renodling av nämndemannens roll som meddomare. Kan det inte tänkas att den ut-

bildning i juridik som Diesens föreslår kommer att hjälpa "kvasijuridiken" att vinna ytterligare "terräng på bekostnad av det genuina lekmannainflytandet"? Diesens tror sannolikt inte det.

Eftersom nämndemännen ändå med tiden får en betydande kunskap i juridik (som de lär sig av domare, advokater och åklagare) kan de lika gärna få den från början, resonerar han.

Sannolikheten är emellertid stor för att många nämndemän, om Diesens idé förverkligas, kommer att bli ännu mer "kvasidomare".

Den utbildning i juridik som de förslagsvis kommer att få från början plus den juridiska kunskap de förvärvar med tiden kommer att göra dem ännu duktigare i juridik än vad de flesta av dagens nämndemän är.

För att detta inte skall bli fallet måste den föreslagna utbildningen ge precis det som behövs för att undvika grova misstag men inte mer. Dessutom måste mandattiden begränsas, inte bara i teorin utan även i praktiken.

Vad är viktigast här för oss som nämndemän och samhällsmedborgare?

Värna om det genuina lekmannainflytandet? Eller ska vi understödja "kvasijuridikens" ytterligare utveckling?

Vilket svar vi än kommer fram till är det viktigt för alla att engagera sig i frågan om nämndemännens utbildning och mandattid.